

İSLÂM HUKUKUNDA ‘HURÛFU’L-MEÂNÎ’ - HÛKÛM İLİŞKİSİ (KAZİF HADDİ UYGULANAN KİŞİNİN ŞAHİTLİĞİ ÖRNEĞİ)

Fatih YAKAR (*)

Öz

Bütün dillerde kelimeler arasında bağlar kuran ve cümlelerin anlam yüküne etki eden harf ve edatlar mevcuttur. Özellikle kendisinden hüküm elde edilen kaynak metinlerin anlaşılmasında bu edatların önemli bir işlevi vardır. Bu çalışmada Arapça’da hurûfu’l-meânî, Türkçe’de ise edat olarak isimlendirilen dil yapılarının İslam hukukçularının ulaştığı hükümlerin oluşmasında oynadığı rol ele alınacaktır. Üzerine yoğunlaşacağımız örnek konu ise, iftira cezasına çarptırılan kişinin, gerek bu cezanın infazından önce gerekse infazdan sonra yapacağı şahitlikle ilgili özellikle Hanefî ve Şâfiî mezhepleri arasında gerçekleşen hüküm ayrılıkları olacaktır. Konuyla ilgili hüküm tesis eden Nûr Sûresinin 4 ve 5. ayetleri makalenin ana inceleme alanını oluşturacaktır. Mezheplerin hüküm istinbat ederken insicamlı ve birbirleriyle tutarlı bir bütün oluşturma çabaları iftira suçunu işleyip bu suçtan dolayı cezalandırılan kişinin şahitliği meselesinde de gün yüzüne çıkmıştır denilebilir. Zira hem Hanefî mezhebinin hem de Şâfiî mezhebinin fakihleri bu konuyla ilgili sonuca varırken, şahitlik müessesesine ilişkin ortaya koydukları genel kaide ve hükümlere sık sık atıfta bulunarak mezhep bütünlüğünü sağlamaya çalışmışlardır. Örneğin Hanefî mezhebi âlimleri fasıklıkla ilgili mezhep içinde kabul gören “tevakkuf” yani fasığın haberini araştırma yaptıktan sonra kabul etme yaklaşımını, delillendirmede sıklıkla kullanmışlardır. Diğer taraftan Şâfiîler fasıklığın, şahadetle ilgili genel bir engel olduğunu ifade eden yaklaşımlarını merkeze alarak hüküm üretmişlerdir. Netice itibarıyla incelemeye aldığımız ayetlerdeki edatlar da mezheplerin bu genel kabullerinden hareketle anlam yelpazesi içinde kendilerine değer bulmuşlardır. Ayetlerin her iki görüş grubunun görüşünü de teyid edecek bir dil yapısına sahip olması bir bakıma mezheplerin kendi düşüncelerine göre değerlendirme yapmalarına zemin hazırlamıştır. İşte bu makalede mezheplerin, mezhep içi kaide ve hükümler arasında gidip gelerek edatlar merkezli izahları açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şahitlik, Fasık, İstisna Edatı, Mana Harfleri, Nûr Sûresi.

*) Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Ana Bilim Dalı
(e-posta: fatihyakar@trakya.edu.tr)

The Relation Between Meaning Matters/Huruf al-maani and Legal Provision in Islamic Law (Case of Witnessing of the Person who is Punished for Slandering)

Abstract

Letters and conjunctions which affect the meaning of the sentence exist in all languages. These conjunctions are very important to understand the main resources which are used to make Legal Provisions. In this study the language structure called 'conjunctions' in Turkish and 'meaning word' in Arabic is going to be examined which has a very important role in shaping the Islamic law researchers decisions. The case we are going to examine is the disagreement between Hanafi and Shafii about the condition of the testimony of a witness before and after slander punishment. Fourth and fifth sections of nur sura which has the decision about the subject is going to be the main resource in this article. It can be said that the sects are making an effort consistently in the issue of testimony of a convicted slander during the process of verdict. Therefore both Hanafi and Shafii canonists have always tried to ensure the integrity by making attributions the principles the principles and verdicts related to testimonies while they are giving verdict. For instance, Hanafi canonists have frequently used 'standstill', meanly, accepting the information after searching while they are making justification. Shafiis have concluded the verdict related to testimony considering that sinning prevents testifying. All in all, the conjunctions in the related verses which we have studied have reached significance during the process of general verdicts. That the verses have had appropriate language structure to prove the views of the both parties has established ground so that they can conclude according to their points of views. In conclusion, this article will explain the principles and verdicts according to sects considering the meanings of conjunctions.

Keywords: *Witnessing, Sinner, Conjunctions of Exception, Meaning Matters, Nur Sura.*

Giriş

Bütün hukuk sistemlerinin temel amacı, gerek fertler arası ilişkilerde gerekse fertlerin toplumla ve devletle kurduğu ilişkilerde ortaya çıkan hak ihlallerini tespit etmek ve bunlara ilişkin gerekli tedbirleri almak, bu suretle adaleti gerçekleştirmektir. Bunun yanında, sosyal hayatı düzenlemek hukuk sistemlerinin vazgeçilmez gereğidir. Özellikle hukuk felsefesinin kendisine konu edindiği adalet idesi ulaşılması arzulanan temel değer mahiyetindedir. Bu nedenle kadim dönemden günümüze hakimlerin ortaya koyduğu adaleti tesis etme görevi çok hassas ve kritik bir vazife olarak addedilmiş, bu görevin hakkıyla yerine getirilebilmesi için yargılama usul kuralları teşkil edilmiştir. Bu noktada karşımıza yargılama usul hukukunda kullanılan ispat vasıtaları gelmektedir. Bu vasıtaların başında şahitlik gelmektedir. Şahitlik, hakkı ihlal edilen kimseye hakkının verilmesi amacıyla yapılacağı gibi, ceza hukuku normlarına göre suçlu kabul edilebilecek kişilerin suçunun teşekkül etmesi için de eda edilebilir.

Klasik dönem İslam hukuku kaynakları şahitliği sıkı şartlara bağlamışlardır. Bu çerçevede adalet vasfını taşımayan, gördüğünü ya da duyduğunu iyi muhafaza edemeyen kişilerin şahitliği kabul edilmediği gibi mesela mürüvvete aykırı davranan kişilerin de şahitliği kabul edilmemiştir. Fıkıh kitaplarında şahitliği kabul edilmeyen kişiler arasında if-tira cezasına çarptırılan kişi de vardır. Ancak bu noktada mezhepler arasında ihtilaf vardır. Daha çok Hanefî mezhebi ile Şâfiî mezhebi arasında cereyan eden ihtilafın merkezinde Nûr Sûresinin 4 ve 5. ayetleriyle ilgili anlama ve yorumlama farklılığı yer almaktadır.

Bu makalede öncelikle meselenin vaz'ı ve konunun fıkıh kitaplarındaki yerine işaret edilecektir. Ardından mezhepler arası ihtilafın temelinde yer alan dil tahlilleri ele alınıp incelenecektir. Konuyla ilgili özellikle fûru eserlerinde geçen tartışmalar ve ulaşılan hükümlere ilişkin gerekçelendirmeler de üçüncü adımda ele alınacaktır.

1. Meselenin Vaz'ı ve Konunun Fıkıh Kitaplarındaki Yeri

Mezheplerin konuya ilişkin yaklaşımlarının temelinde Nûr Sûresinin 4 ve 5. ayetleri ve bu ayetlere ilişkin anlayış farklılıkları bulunmaktadır. Bu yorum farklılıklarının da esasını ilgili ayetlerde geçen mana harflerinin mahiyeti oluşturmaktadır. Nûr Sûresinin 5. ayetinde geçen istisna edatının mahiyeti ve gerideki cümlelerde geçen hüküm cümlelerine etkisi konu ile ilgili en temel ayırım noktasını oluşturmaktadır. Diğer taraftan istisna edatından hemen önce gelen cümlenin başındaki "vav" harfinin mahiyeti de özellikle Hanefî ve Şâfiî mezhepleri arasındaki ihtilafın temelini oluştururken, ayetin ikinci cümlesinin başında yer alan "sümme" edatı mahiyet ve içeriğiyle anlama faaliyetinde etkin rol oynamaktadır."

Malum olduğu üzere mana harfleri usûl-ü fıkıh kitaplarında konu edilmektedir. Ancak konunun fûrû eserlerinde de özellikle gerekçelendirme noktasında zengin bir boyutunun olduğu müşahade edildiğinden fûrû eserlerindeki yaklaşımlar da ele alınacaktır.

Konunun hukuki açıdan hangi alanı ilgilendirdiğine ilişkin tek bir şey söylenemez. Meseleye şahitlik açısından bakıldığında konu bir yargılama usul hukuku konusudur. İftira cezasına çarptırılma ve bunun sonucunda had cezasının uygulanması başlangıcı itibarıyla ceza hukukunu, sonucu itibarıyla de infaz hukukunu ilgilendirmektedir. İçerik tahlili açısından bunlar söylenebilirken, konuya mana harflerinin incelenmesi zaviyesinden bakıldığında usûl-i fıkıh ve bunun da içinde nahiv ilmiyle ilgi kurulması gerekir. Bu konu fûrû eserlerinde de ele alınıp işlenmesine rağmen ana başlığı itibarıyla usûl kitaplarında tahlil edildiği belirtilmelidir.

İslam hukukunda şahitlik temel delil sınıflandırmasında önemli bir yere sahip olması itibarıyla günümüz hukukundaki kabulden farklı değerlendirilebilir. Ancak İslâm hukukunda şahitliğin kabul edilmesiyle ilgili şartları dikkate aldığımızda esasen ve kural itibarıyla temel delil görünümünde olan şahitliğin sıkılaştırılmış şartlar nedeniyle hakime takdir yetkisi bırakmayacak şekilde güçlendirildiği görülür. Hatta denilebilir ki fıkıh kitaplarında şahitliğin kabulü ile ilgili şartlar bugün uygulamaya konulsa davalara şahit

bulunamaz. Ancak bugün özellikle teknolojik alandaki gelişmelere paralel olarak hakim kanaatini, şüpheyi mahal bırakmayacak şekilde etkileyen kesin ispat vasıtalarının bulunduğu düşünülürse, klasik fıkıh kitaplarında şahitliğin kabulüyle ilgili belirlemelerin zaruri olduğu anlaşılır.

Şimdi konunun daha iyi anlaşılması ve bir bakıma zihinlerde daha iyi konumlandırılması için, fıkıh kitaplarının hangi bölümlerinde iftira haddi vurulan kişinin şahitliği ile ilgili bilgiler olduğunu kısaca açıklamaya çalışacağız. Bu aynı zamanda meselenin hacim ve çerçevesine ilişkin de bir fikir verecektir.

Çalışmamıza konu olan iftira haddiyle cezalandırılan kişinin şahitliği meselesi fıkıh kitaplarında şahitliği kabul edilenler ve edilmeyenlerle ilgili bahislerin içinde yer almaktadır.¹ Bu çerçevede kazif haddiyle cezalandırılan kişinin şahitliğine ilişkin ayetler merkezli izahlar derin fikhî tartışmaları beraberinde getirmiş, üç farklı görüş grubu oluşmuştur.

- a. Kazif haddiyle cezalandırılan kişinin suçu ispat ve cezası infaz edildikten sonra şahitlik yapamayacağını söyleyenler. Bunlar Hanefilerdir.
- b. Zina isnadından tevbe edene kadar şahitlik yapamayıp, tevbe etmesi durumunda şahitlik hakkının bulunacağını ifade eden Şâfîler.
- c. İlgili ayet ve hadislerden net sonuca varılamayacağını ifade eden vakıfun ya da mütevakkıfun (Molla Fenârî, s.119; Şevkânî, s.408-409).

Bu konu, usûl kitaplarında, özellikle Şâfî literatürde birbirine atf harfiyle bağlı cümlelerden sonra gelen istisna edatının geride geçen cümlelerdeki hükümlere etkisinin incelendiği bölümlerde daha ayrıntılı izahların yer aldığı, Hanefi literatürde ise daha çok beyan bahislerinde “beyan-ı tağyir” bölümünde kendine yer bulduğu, her iki literatürde de ammin tahsisi bağlamında ele alındığı görülür (Gazâlî,2: s.185; Semerkandî, s.316).

2. Meselenin Arka Planında Yer Alan Dil Tahlilleri

Arap dilinde harfler iki kısma ayrılır. Bir kısmı kendine ait özel anlam taşımayıp sadece kelimelerin yapı taşını oluşturma işlevine sahiptir. Bunlara hurûfu'l-mebânî adı verilir.²

1) Fıkıh kitaplarının “Şehâdât” bahisleri içinde “Men tukbelü ve men lâ tukbelü şehâdetühû” başlığı altında konumuzla ilgili zengin tartışmalar yer almaktadır. Örnek olması için bkz. (İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid, 861/1457, Şerhu fethü'l-kadîr, Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrût, trs. C.6, s.473; İbn Nüceym, Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed Mısri Hanefî, 970/1563, el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik, thk. Zekeriyâ el- Umeyrât, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrût, 1997, C.7, s.130; Zeylaî, Fahrüddin Osman b. Ali b. Mihcen, 743/1342, Tebyînu'l-hakâyik fi şerhi Kenzi'd-dekâyik, thk. Ahmed İzzü İnâye, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrût, 2000, C.5, s.168.

2) Kelimeleri oluşturan, yani kelimelerin binasında kullanılan harfler anlamında böyle bir isimlendirme yapılmıştır. Başka bir deyişle bu yapı taşları tek tek anlam ifade etmezler bir araya geldiklerinde anlamlı bir bütün oluştururlar. Mana harflerinde durum böyle değildir (M. Zihni Efendi, *el-Müntehâb*, İstanbul, 1991, s.34).

İkinci sınıf harfler ise zamana³ ve müstakil anlamlara işaret etmemekle birlikte, başka bir kelimeyle beraber bulunduğu mana ifade eden harflerdir. Bunlara da hurûfu'l- meânî adı verilir. Bu ikinci sınıftaki harfler birçok hükme mesned teşkil ettiğinden⁴ bunların incelenmesi, mezheplerin bu harf ya da edatlara yükledikleri anlamların bilinmesi meselesinin arka planının anlaşılması açısından değerlidir (M. Zihni Efendi, s. 297).

Mezheplerin hüküm istinbat ederken ortaya koydukları yaklaşımların incelenmesi bir nevi hukukçunun mutfağına girip hüküm tesis etme malzeme ve mekanizmalarını tespit çabasıdır. Böyle bir çaba mezheplere ait mevcut hükümlerin doğru anlaşılması açısından da önemli ve değerlidir. Bütün bunlardan önce fakihlerin ihtilafının temelinde yer alan ayetin ele alınması zorunludur. Aksi takdirde soyut bilgilerin taalluk ettiği zemin doğru tahlil edilemeyecektir.

a. Şâfiî Mezhebi

Üzerinde değerlendirme yapılan Nûr Sûresinin 4. ayeti ve 5. ayetin ilk kısmı şöyledir: “Muhsane kadınlara iftira atıp ardından dört şahit getiremeyenlere seksen sopa vurun. Onların şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin. Onlar fasıkların ta kendileridir. Ancak tevbe edenler müstesna.” Şâfiî mezhebine göre birbirine atf-ı nesak⁵ ile bağlanmış bir cümleden sonra istisna yapıldığında bu istisna cümlelerin tamamına etki eder. Cümlelerin son kısmına etki edip diğerleri hakkında etkisizliği görüşü kabul edilemez. (Râzî, C.1, s.321; Âmidî, C.2, s.438; Zencânî, s.379). Örneğin bir kimse evimi filanoğullarına vakfettim, ‘han’ımı da filancaoğullarına vakfettim ancak fasıklar müstesna dese, istisna cümlelerin son kısmı için değil, cümlelerin tamamı için geçerlidir. (s.379). Hanefî mezhebinin savunduğu gibi burada yer alan istisna edatı sadece son cümle olan fasıklık hükmü ile ilgili değildir. Cümlede yer alan hükümlerin tamamını etkiler. Şâfiîler bu konudaki görüşlerini desteklemek üzere üç ayrı delil ileri sürerler:

1. Bir kimse, diğer bir kimse hakkında “falana beş lira ve beş lira borcum var, yedi lira müstesna” dese bu durumda böyle bir ikrarda bulunan kişinin üç lira borcu olacağına hükmedilmesi hususunda icma vardır. Başka bir deyişle o adamın üç liralık bir borç ikrarında bulunduğuna hükmedilir. Eğer istisna sadece son cümleyle alakalı olsaydı böyle söyleyen bir kimsenin on liralık bir borç ikrarında bulunduğu kabul etmek gerekirdi. Zira ikinci cümledeki beş lirayı yedi liralık bir istisna-

3) Burada fiilin temel vasfı olan üç zamandan birine delalet meselesine işaret edilmiştir. (Baytar, Âsım, *en-Nahvu ve's-sarf*, yy., Dımaşk, 2014, s.12)

4) Abdestin farzlarıyla ilgili ayette yer alan vav harfinin ne gibi hüküm ayrıntılarını beraberinde getirdiği meselesi bu konuyla ilgili önemli bir örnek mahiyetindedir. (Aynî, Ebû Muhammed Bedrüdînn Mahmûd b. Ahmed b. Musa Hanefî, 855/1451, *el-Binâye fî serhi'l-Hidâye*, thk. Eymen Sâlih Şaban, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrût, C.1, s.147-155).

5) Atf-ı nesak, atf harflerinden biriyle olan sıra atfı anlamına gelmektedir (Mehmed Zihni Efendi *el-Muktezab*, İstanbul, 1991, s.156).

nın etkilemesi mümkün değildir. (Ünlü Mâlikî hukukçu Karâfî böyle bir istisnanın geçersiz olduğu konusunda fakihler arasında ittifak olduğunu kaydediyor. (Karâfî, C.1, s.119-120). Bu tür bir istisna hükümsüz ve batıl bir istisnadır.

2. Meşîet-i ilâhîye bağlanan istisna, (yani inşallah ifadesi kullanılarak yapılan istisna) öncesinde zikredilen cümlelerin tamamını etkiler. Örneğin “kadınlarım boş, kölelerim hür, mallarım sadakadır inşallah” diyen bir kimsenin bu sözüyle hiçbir hüküm sabit olmaz. Takyidi şart mahiyetindeki inşallah ifadesi cümlenin tamamına etki eder (Zencânî, s.380).
3. İstisnadan önce gelen cümlenin içinde yer alan hüküm grupları iki durumdan birine göre değerlendirilir.
  - a. Son cümleden önce gelen cümleler, son cümleden bağımsızdır.
  - b. Son cümle ile ilk cümleler birbiriyle bağlantılıdır.

Bu iki varsayıma göre hükümler oluşturulabilir. Eğer ilk cümleler son cümleden bağımsız kabul edilirse bu durumda onlarla ilgili hüküm verilmemiş, dolayısıyla *meskû-tiün anh* hükmüne girmiş olurlar. *Meskûtiün anh* olan bir cümleden sonra gelen istisna da hükümsüzdür. Örneğin bir kimse “Benim falancaya on lira borcum var” dedikten sonra susup bir süre sonra “Beş lira müstesna” dese, bu son cümle istisna sayılmaz. Buna bir hüküm de bağlanamaz. Bu örnekte ilk cümleleri *meskûtiün anh* kabul etmek uygun değildir. Zira bu takdirde istisnanın munkatı ya da lağv olduğunu kabul etmek gerekir. Son cümle ile ilk cümleler birbiriyle bağlantılı ise o zaman zaten istisnanın bütün cümleyi etkilediğini kabul etmek zor değildir (Karâfî, C.2, s.607-609).

b. Hanefî Mezhebi

Hanefî mezhebine göre istisna sadece kendinden önce geçen son cümlenin hükmü için geçerlilik ifade eder. Son cümleden önceki cümlelerdeki hükümlere etki etmez. Bu takdire göre istisna sadece ayette geçen fasıklık hükmünü ortadan kaldırır. Diğer hükümlere etki etmez.⁶ Hanefiler bu görüşlerini üç şekilde delillendirirler:

1. İstisna geride geçen bütün cümlelerin hükmünü ortadan kaldıracak olsa bu durumda istisnanın istisnası gerekir. Bu takdirde istisnanın hem istisnaya hem de *müstesna minhe* raci olması, etki etmesi söz konusu olacaktır. Örneğin ‘*benim falana on lira borcum var, beş müstesna, bir müstesna*’ dendiğinde son istisna bir önceki beşe etki eder. Daha geriye etkisi yoktur. Başka bir ifadeyle buradaki istisna sadece fasıklıkla ilgili hükme etki eder, şahitlik hükmüne sirayet etmez (Sadru’ş-şerfa, C.2, s.30; Cessâs, C.1, s.140). Ayetteki ‘*Muhsane kadınlara iftira*

6) Burada iftira atan kişiye seksen sopa vurulması, şahitliğin kabul edilmemesi ve fasıklığın sabit olması şeklinde üç tane hüküm mevcuttur. Şâfî mezhebi celde hükmünü dışarıda tutarak istisnayı teşmil etme eğilimi içindedirler. Hanefiler ise meselenin sadece fasıklık ile ilgili olduğunu savunurlar. (İbn Melek, İbn Firişte İzzeddin Abdüllatif b. Abdilaziz Rûmî, *Şerhu'l-Menâr li-İbni'l-Melek*, İstanbul, ty. s. 239-240)

atıp ardından dört şahit getiremeyenler' ifadesi, Hanefîlere göre “onlar fasıkların ta kendisidir” ifadesiyle tamamlanmalıdır. Bundan sonra gelen istisna da kazifle ortaya çıkan fasıklığı ortadan kaldırır (Cessâs, C.5, s.115-116). Bu arada yer alan ‘*Şehadetlerini kabul etmeyin*’ hükmü celde cezasına bitişik ve onu tamamlayıcı nitelikte bir cezadır.

2. İstisnanın son cümleye râci olması hususu kesindir. Ancak ondan önceki cümlelere râci olması durumu ihtimali bir mahiyet arz eder. Bu bağlamda şüpheyle sonuç elde edilemez (C.5, s.120).
3. İstisna cümlelerin tamamına etki eder görüşünü savunursak, iki amilin bir mamul üzerinde etkili olması durumu ortaya çıkar ki bu da aklen mümkün ve kural olarak da caiz değildir.

Örneğin mansup bir mamul üzerinde iki tane amel takdir edersek bunlardan birini etkisizleştirdiğimizde, nasb ihtimalinin mukabili olan iki ihtimal devreye girecektir. Bunlar raf ve cer halidir. Bu durumda nâsıb, yani nasbedici unsurlar ile raf ve cer edici unsurlar içtima edecektir. Bu durum mamülün aynı anda birden fazla irabı barındırması sonucunu doğuracaktır. Bu da muhaldir. Diğer taraftan istisnayı cümlelerin tamamına etki edecek şekilde kabul edip konumlandırırsak istisna edatından önceki bütün âmilleri istisna edatından sonraki mamül ile ilişkilendirmiş oluruz. Bu da imkân dâhilinde değildir. Esasen istisna edatından önceki âmil, istisnadan sonrasını da etkileyen âmildir ve bunu da “illâ” edatı aracılığıyla yapar. Eğer biz istisna edatından önceki âmillerin tamamının istisna edatından sonra da etkili olduğunu kabul edersek, işte o zaman bir mamüle birden fazla âmil isnad etmiş oluruz.

Şimdi, bir insana iftirada bulunmuş, iftirası mahkeme kararıyla sabit olmuş, yargılanmış, cezaya çarptırılmış, iftira haddi uygulanmış kişilerin, bu ceza sonrasında şahadet yetkilerinin bulunup bulunmadığını, Hanefî ve Şâfi mezheplerinin görüşleri çerçevesinde incelenecektir. Şüphesiz her fer’î meselenin usûlî bir arkaplanı ve altyapısı mevcuttur. Mezheplerin hüküm istinbat ederken kullandıkları bu kaide ve prensipler, esasen birbiriyle tutarlı ve insicamlı bir hükümler manzumesi oluşturulmasının temel gereğidir. Bu noktada, meselenin fûru alanına nasıl yansıdığı ve ne tür gerekçelerle mezheplerin konuya yaklaştığının incelenmesi önem taşımaktadır. Burada öncelikle Şâfi mezhebinin yaklaşımı, ardından da Hanefî mezhebinin görüşleri ele alınacaktır.

3. Fûrû Eserlerinde Yer Alan Tahliller

a. Şâfi Mezhebinin Yaklaşımları

Şâfi mezhebine göre kazif cezasına (seksen sopa) çarptırılan kişinin tevbe etmesi sonucunda şahitliği kabul edilir. Zira “*Muhsane kadınlara iftira atıp dört şahit getiremeyenlere seksen sopa vurun ve onların şahitliğini ebediyen kabul etmeyin. Onlar fasıkların ta kendileridir. Ancak tevbe edenler müstesna*” ayetinde geçen istisna edatı cümlelerin tamamında ortaya konulan hükümler için geçerlidir.

Bu meyanda istisna, fasıklık hükmünü ortadan kaldırdığı gibi, şahitliğin reddiyle ilgili hükmü de ortadan kaldırır.

Şâfiî mezhebinin önemli müelliflerinden Mâverdî, *el- Hâvi'l-kebîr* isimli hacimli serhinde konuya ilişkin önemli tahlillerde bulunmaktadır. Bu çerçevede, zina isnadında bulunan kişi, yabancıya böyle bir isnadda bulunursa iki ihtimal söz konusudur. Birinci durumda şahıs zinayı kabul eder ya da isnadda bulunan kişi beyyine getirerek iddiasını ispat eder. Zina isnadında bulunulan kişi şahsın karısı ise bu takdirde de *mûlaane* yapılıır. Bu ihtimallerde isnadda bulunan kişi, müfteri olmadığından ya da iftirası sübut bulmadığından kendisine had vurulmaz, fasık ismini almaz ve şahitlik hakkı da bakidir.

İkinci durumda ise makzuf iddiayı kabul etmez, iddia sahibi iddiasını beyyine ile ispat edemez ya da *mûlaane* yapılmazsa bu durumda üç durum ortaya çıkar.

1. Seksen sopalık hadd cezasının sabit olması.
2. Adaleti ortadan kaldıran fasıklık hükmü.
3. Tevbe etmedikçe şehadetinin ebediyen kabul edilmemesi.

Yukarıda zikredilen hükümler Nûr Süresindeki ilgili ayetten elde edilmiş hükümlerdir. Bütün bu hükümler kazif suçuyla sabit olur. Celde cezası kazifle ilgili olunca, ona bağlı diğer hükümler de (fasıklığın sübutu ve şahitliğin kabul edilmemesi) kazifle alakalı olarak gerçekleşecektir (Mâverdî, C.21, s.18-19).

Şâfiî mezhebi bu konuda muhtemel soruları da dikkate alarak gerekçelendirmelerde bulunur. Buna göre eğer istisna, bütün cümleyi etkiliyorsa o halde tevbe eden kişi hakkında had cezasının da düşmesi gerekmez mi? sorusuna cevaben İmam Şâfiî'den nakledilen bir görüşe göre o da düşer. Fakat kabul edilen görüşe göre düşmez. Zira iftira suçunda kul hakkı galiptir. Bu hak da ancak yerine getirilmekle ortadan kalkar (Zencânî, s.384).

Celde cezası ve şahitliğin reddedilmesi iki ayrı hüküm niteliğindedir. Fasıklık ise bu iki hükmün gerçekleşmesi için illet mesabesindedir. Ayette geçen istisna hükmüyle alakalıdır, illetle alakası yoktur. Diğer taraftan fasıklık geçmişle ilgili bir ihbar (haber verme) durumudur. Şehadetin reddedilmesi ise gelecekle ilgili bir meseledir. Bu yüzden istisna gelecekle ilgili hükme etki edici nitelik arzeder (Mâverdî, C.21, s.20). Bu durumda istisna, geçmişte ortaya çıkan fasıklığı değil, gelecekte meydana gelecek olan şahitliğin kabul edilmemesi hükmüyle ilgilidir.⁷ Ayrıca suç işleyen kişiyi temizleyici mahiyette olan cel-

7) İmamü'l- Haremeyn Cüveynî, Şâfiî mezhebinin görüşünü kabul etmekle birlikte istinbat şekli açısından mezhebin genel gerekçelendirmesinden ayrılmıştır. Cüveynî de tevbeden sonra şahitliğin kabul edileceğini savunmakla birlikte çözüm yolu farklıdır. Birbirine atfla bağlı cümleler, müstakil hükümler ifade etmiyorlarsa sayıları ne kadar fazla olursa olsun tek cümle hükmündedirler. Bu durumda istisna tek bir cümle hükmünü oradan kaldırır gibi tamamının hükmünü ortadan kaldırır. İlgili ayetteki cümleler müstakil hükümler ifade eder. Bazıları nefy, bazıları isbat ifade eder. Böyle olunca istisnanın, sadece son cümleyi etkileyeceği görüşü doğru olan görüştür. (Cüveynî'nin buraya kadar olan yaklaşımı Hanefilerin yaklaşımıyla birebir örtüşmektedir, ancak kazifle ilgili ayet bu iki durumdan farklıdır. Bu ayetteki 'onlar fasıkların ta kendileridir' İfadesi kendinden önceki cümlelerin illeti mesabesindedir. Bu gibi durumlarda fasıklık sebebiyle şahitlik iptal edilir. Tevbe durumunda fasıklık

de uygulamasının, şehadetin reddedilmesi sonucunu doğurması, temizleme değil hükmü ağırlaştırma anlamına gelir (C.21, s.19).

Şâfi mezhebi, tevbeyle birlikte ceza mahiyetindeki bütün hükümlerin ortadan kalkacağı yaklaşımını sünnetten delil de desteklemektedir. “*Tevbe, kendinden öncesini siler*” kaidesi, Şâfi mezhebinin bu konuda görüşünü kuvvetlendirmek için kullandığı bir delildir. Diğer taraftan Hz. Ömer’in (r.a.) yine sahabeden Ebû Bekre ile ilgili uygulaması da delil mahiyetindedir. Hz. Ömer Muğire’ye zina isnadında bulunan Ebû Bekre’ye celde vurulduktan sonra “*Tevbe et, şehadetini kabul edeyim*” diye sorunca o da ‘*tevbe etmeyeceğim*’ şeklinde cevap vermiştir (İmamoğlu, s.288-299). Bu olay sahabenin huzurunda meydana gelmiştir ve bu konuda kimse Hz. Ömer’e karşı çıkmamıştır. Bu da onların bu meselede icma ettiklerini gösterir.

Tevbeye önemli işlevler yükleyen Şâfi mezhebi tevbenin mahiyeti konusunda da farklı yaklaşımlar sunmuştur. Buna göre tevbe kişinin kendini yalanlaması ile gerçekleşmelidir. Zira kişi iftira atarak günah işlemiştir. Tevbe esnasında şöyle demelidir: “*Kazif batıldır*” bu sözü söyleyen kimse adil ise bu sözünden sonra şahitliği kabul edilir. Eğer adil değilse o zaman hali iyileşinceye kadar beklenir (Mâverdi, C.21, s.21)

Meselenin bir başka boyutu da tevbenin kendisi nedeniyle yapıldığı günahın mahiyetiyle alakalıdır. Burada ortaya çıkan hakkın mahiyeti tevbenin mahiyetini de etkileyecektir. Bu noktada tevbenin şartları meselesi gündeme gelecektir. Tevbenin şartları da günahın değişmesiyle değişir. Burada çeşitli ihtimaller üzerinde durulabilir:

1. Günah bir hakka taalluk etmektedir.
2. Günah bir hakka taalluk etmemektedir.

Yabancı bir bayanı öpmek örneğinde olduğu gibi sadece günah barındıran, bir mahlûkun hakkını ihlal etmeyen⁸ bir durum ortaya çıkmışsa bu durumda tevbe iki şarta bağlıdır:

1. Kişinin yaptığından pişman olması.
2. Gelecekte bu gibi fiilleri işlemeyeceğine azmetmesi.

Yukarıdaki iki şart gerçekleşirse bu kişinin tevbesi kabul edilir. Nitekim Âl-i İmrân Sûresinin 135-136. ayetlerinde şöyle buyrulur: “*Bir kötülük işleyip ya da nefislerine zulmedip ardından Allah’ı hatırlayarak günahlarından bağışlanma dileyenler, Allah’tan başka günahları kim bağışlar, onlar bile bile yaptıklarında ısrar etmeyen kimselerdir, onların mükâfatı Rableri tarafından bağışlanmadır*’.

---

illeti ortadan kalktığı için şahitliğin reddedilmesi hükmü de buna bağlı olarak ortadan kalkmaktadır. Bu izaha göre ayet :’ onların şahitliğini kabul etmeyin çünkü onlar fasıkurlar, ancak tevbe edenler müstesna’ şeklinde anlaşılacaktır. Bu konuyla ilgili bkz. (Zencâni, a.g.e., s. 384-385)

8) Burada bir kul hakkı oluşmadığını ifade etmek için açıklayıcı bir şerh zorunludur. Belki isteyerek böyle bir fiilin gerçekleştirilmesi durumu için bu açıklama doğru kabul edilebilir.

Bu ayette günah işleyen kişilerin bağışlanma taleplerinden söz edilmektedir. Böyle bir talep pişmanlık ile ortaya çıkar. Dolayısıyla tevbenin birinci şartı gerçekleşmiştir. Ayette yer alan bile bile yaptıkları hatalarda ısrar etmezler ifadesi ise tevbenin ikinci şartı olan aynı fiile dönmeme iradesini ve azmini ortaya koymaktadır. Zira bu hem zâhîrî ve hem de bâtînî manada bir tevbedir. Pişmanlık iç âlemi, geri dönmeme azmi ise dış âlemi ifade eder. Meselenin içinde kul hakkı da varsa o halde sadece bu iki şart değil, hak sahibinin gönlünü alma, kabul etmezse onun da aynı çerçevede kendisine karşı harekette bulunmasını kabul etme zorunluluğu vardır (Mâverdî, C.21, s.23).

Kişinin işlediği suç, günahla birlikte bir kulun hakkını da ilgilendiriyorsa bu durumda da iki ihtimal ortaya çıkar:

1. Suç fiilî olarak işlenmiştir.
2. Suç kavî olarak işlenmiştir.

Eğer suç fiili olarak işlenmişse ve ortada ihlal edilen bir kul hakkı mevcutsa -ki bu bir kişinin malını gasbetme, birini öldürme olabilir- bu durumda tevbenin kabul edilebilmesi için yukarıda sayılan iki şarta ek olarak gasbettiği malın kendisini ya da bedelini sahibine verme ya da öldürme suçu söz konusuysa kısas ya da af seçenekleriyle birlikte kendini mağdura teslim etme yükümlülüğü doğar. İşlenen suç ile ortaya çıkan hak kullarla alakalı olmayıp Allah hakkıyla alakalı ise -ki bunlar zina etme, içki içme gibi suçlar olabilir- bu durumda da yapılabilecek iki şey bulunmaktadır:

1. İşlediği fiili gizlemek -ki bu evlâ olandır-
2. İşlenen fiili açıklamak. Bu evlâ olmamakla birlikte günah da değildir. Zira Mâiz ve Ğâmidiyyeli kadın Resûlullah'ın yanında zina ikrarında bulundular ve ardından da recmedildiler. Resûlullah bu ikrarı kötü görmedi (C.21, s.23).

Tevbenin kabul edilmesi için pişmanlık ve azim şartı iki temel şartı oluştururken, ortaya çıkan bir kul hakkı varsa üçüncü bir şart hakkı teslim etme, eğer kısası gerektiren bir suç ortaya çıkmışsa kısasa izin verme şartı gündeme gelmektedir.

Fiilî suçların işlenmesinde sadece yukarıdaki şartlar aranmaz. Böyle bir kimsenin tevbesinin kabul edilmesi için Şâfiî mezhebi hangi şartları öngörmektedir? Sadece pişmanlık ve aynı fiile bir daha dönmeme iradesi tevbenin kabul edilmesi için yeterli midir?

İşte bu noktada Şafii mezhebi ek bir şart daha getirmektedir ki o da kişinin halini düzeltmesidir. Bu sürenin ne olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bir kısım fakih altı aylık bir süre öngörürken bir diğer grup tam bir senenin geçmesini gerekli görmüşlerdir. Bu ikinci yaklaşımın temel nedeni İslâm'ın zekât, cizye gibi birtakım hükümlerde bir yılı öngörmüş olmasıdır. Bir yılın öngörülmesinin nedenlerinden biri de bir yıl içinde dört mevsimin bulunması ve bu dört mevsimde insan tabiatının çeşitli dönüşümleri yaşamasıdır. Yaşanan bu dönüşümlere rağmen işlediği suça dönmeyen kimse tabiatını ve halini düzeltmiş kabul edilir (C.21, s.24).

b. Hanefî Mezhebinin Yaklaşımları

Ünlü Hanefî fakih Serahsî, meseleyi kazâî hüküm-diyânî hüküm boyutunu vurgulayarak izah etmiştir. Bu bağlamda kazif haddiyle cezalandırılan kişi tevbe etse de şahitlik hakkı geri gelmeyeceği hükmünü vermektedir. Zira tevbe, kişi ile Allah arasındaki bir durumdur. Serahsî bu yaklaşımı İbn Abbas'a dayandırır. Diğer taraftan Şâfiî mezhebinin, meseleyi ayetin zahirinden hareketle sonuca ulaştırdığını ifade eder. Yine Şâfiî mezhebine göre ayetin zahiren işaret ettiği hususlardan sadece celde ile ilgili hüküm istisnanın dışında kalmaktadır. Onun haricinde ayetin zahirinde ne varsa istisnanın içinde yer almaktadır (Serahsî, C.16, s.148).

Hanefî mezhebine göre kişi, tevbe etmekle had cezası vurulmuş bir kimse olmaktan nasıl çıkamamakta ise aynı şekilde şehadetin kabul edilmemesi durumu da ortadan kalkmaz. Zira şehadet hadde bağlı olarak ve onun mütemmimi sıfatıyla gündemdedir. Bu noktada bir ayrıntı da “onların şahitliklerini kabul etmeyin” ifadesinin kapsamı ile ilgilidir. Onların şehadeti ile kastedilen bizzat kendilerinin yapacağı şehadettir. Yoksa onların başka kimseler getirerek haklarında şahitlik yapturmaları yasak değildir. Nitekim kendilerine had vurulan kimseler, söylediklerinin doğruluğuna dair dört şahit getirdikleri takdirde şahitlik haklarını geri alabileceklerdir (C.16, s.149).

Serahsî, Şâfiî mezhebinin, ilgili cezayı sadece kazif olayına bağlamasını da eleştirir ve yalan ve doğru ihtimali olan bir söze hüküm bina etmenin doğru olmayacağını belirtir. Hatta bu kimse bu şehadeti “şehadet-i hisbe”⁹⁾ olarak yapar ve zararlarını öğrendiğinde had cezasına çarptırılmamak için dört şahit arayışına da girebilir. O halde kişinin iddiasını ispattan aciz kalması durumunda bu ceza uygulanacaktır. Zira Cenab-ı Hak, “sonra dört şahit getiremeyenler” ifadesini kullanmıştır. Şarta atfedilen aynı şekilde şarttır. Bu manada iftira atma birinci şart, bunu ispat edememe de ikinci şart olmaktadır. Aradaki mana harfinin “sümme” olması da arada bir müddetin olduğunu ifade eder. Zira “sümme” *terâhî* içindir. O halde iftiradan sonra belli bir süre beklenmelidir. Bu süre zarfında zina isnadında bulunan kişi, iftira cezasına çarptırılmamak için delil arayışına girecektir.

Yukarıda izah edilen atıfla gerçekleşen hükmün bir benzeri de “onlara seksen sopa vurun ve onların şahitliğini de kabul etmeyin” ifadesinde gerçekleşmektedir. Atıf iştirak yani ortaklık için olduğuna göre burada celde cezası ile şahitliğin kabul edilmemesi bir arada tek ceza olarak değerlendirilmelidir (C.16, s.149).

Hanefî mezhebine göre, “Onlar fasıkların ta kendileridir” ifadesi ibtidâî bir ifadedir, vav ise nazmı güzelleştirmek için oraya konulmuştur. Öte yandan “onları celde cezasıyla cezalandırın”, “onların şahitliklerini kabul etmeyin” ifadeleri ümmete hitap iken, onların fasıklığını ifade eden kısım, bir vasıflandırmadan ibarettir. Dolayısıyla iki farklılığı ifade eden bu yapıları birleştirmek mümkün görünmemektedir. Şâfiî mezhebinin görüşü kabul

9) Şehadet-i hisbe şehadet türlerinden biridir. Böyle bir şahadette kişi amme menfaatine bir hayır kastıyla, Allah rızasını kazanmak için talep vuku bulmaksızın böyle bir işe girişebilir. (Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-i İslamiyye ve Istılahatı Fıkhîyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul trs. C.8, s.118).

edilirse suçun cezaya atfı söz konusu olacaktır. İzah etmek gerekirse şahadetin kabul edilmemesi ve celde ceza mahiyetindedir. Fasık olmak ise suçtur. Şâfiîlerin izahına göre fasıklık, kendisinden önce geçen ifadelere atfedilmektedir. Halbuki suçun cezaya atfedilmesi mümkün değildir. Ayrıca fasıklarla ilgili ifadeyi kendinden önce geçen ifadelere atfedersek o zaman fasıklığın da hadden bir parça olması gerekir ki bu durumda tevbeyle de ortadan kalkması mümkün olamaz.

Hanefî mezhebi, şahitliğin şartlarıyla ilgili adalet şartının ihlaliyle töhmet oluşacağını dolayısıyla böyle bir kişinin şahadetinin makbul olmayacağını savunur. Bununla birlikte, fasıkın getirdiği haberle ilgili ayetin tevakkuf hükmünü koyması ve Nûr Sûresindeki ayette ise tevakkuf değil reddetme bahsedilmesi, Hanefî mezhebinin bu konuyla ilgili görüşünün mihrini oluşturmaktadır. Zira Hucûrât Sûresinin altıncı ayetinde ‘*fasıkın getirdiği haberle ilgili araştırma yapılması*’ tavsiye edilmektedir. Burada ise yani Nûr Sûresinde “onların şahitliğini ebediyen kabul etmeyin” ibaresi yer almaktadır. Buradan anlaşılan şahitlikle ilgili genel yaklaşım ve kaidelerin buradaki ifade ile tahsis edildiği, iftira suçunun cezası mahiyetinde olan şahitliğin kabul edilmemesinin genel kuraldan istisna olduğunu ifade eder (Zeylaî, C.5, s.171-172).

Hanefî mezhebine göre ayette geçen “*ebeden*” ifadesinden hareketle, şahadetin tevbeden sonra kabul edilmesi ayetin reddedilmesi anlamına gelecektir. Zira şahadetin kabul edilmemesi ifadesi, had cezasına atfedilerek zikredilmiştir. Dolayısıyla şahadetin kabul edilmemesi haddin tamamlanması mahiyetinde bir işlem olmaktadır. Diğer taraftan birbirine atfedilen iki cümleden birinin emir diğerinin nehiy olması da atfın gerçekleşmesini engellemez. Zira biz günlük konuşmada “otur ve konuşma” şeklinde bir kullanımda bulunuyoruz. Diğer taraftan ‘*onlar fasıklardır*’ ifadesi de sadece bir vasfın haber verilmesinden ibarettir. Bunun hadle ilgisi yoktur. Had, devlet reisinin fiiliyle ortaya konulan cezadır. “*Onlar fasıklardır*’ ifadesinin başındaki vav” ise *vav-ı atf değil, vav-ı nazmdır*.¹⁰

Dolayısıyla bu ifade geriden kopmuş bir ifadedir. İstisnanın bunu yani müstakil olan son cümleyi etkilemesi söz konusudur. Ayrıca istisna cümlelerinin tamamını etkilerse o takdirde haddin de düşmesi gerekir. Bunu hiç kimse söylememiştir.¹¹ Hanefî mezhebine göre fasıklığın iftira suçu işleyen kimseye ceza olarak sunulması da mantıklı görünmemektedir. Zira fasıklık vasfı ceza mahiyetinde kabul edilemez. Celde ve şahitliğin reddedilmesi ise ceza mahiyetindedir. İkisi de zecrî mahiyettedir.

10) Nahiv ilmi açısından atf vavı eksik cümlede kullanılan ve cümledeki eksikliği gideren bir mahiyete sahiptir. Bu manada atf vavı cümle açısından etkili bir işleve sahiptir. Nazm vavı ise manası tam olan cümlelerde tezyin ve tahsin için bulunur. Nazm vavının bulunmaması cümlelerin anlamında bir eksiklik meydana getirmez (el-İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî, 772/1370, *et-Temhîd fî tahrîci'l-furû ale'l-usûl*, nşr. Muhammed Hasan Heyto, Beyrut, 1980, s.222).

11) Bu konuda Şâfiî mezhebinin bir görüşünün olduğu zikredilmişti. Buna göre İmam Şâfiî bir görüşe göre haddin de düşeceği hükmünü verdikten sonra kul hakkının ağır basmasından dolayı had cezasının düşmeyeceğini ifade etmiştir. (Zencânî, *a.g.e.*, s. 384).

Hanefî mezhebi iftira haddi vurulan kişinin şahitliğinin kabul edilmemesiyle ilgili çok ince bir tahlile de yer veriyor. Buna göre şahitliğin kabul edilmemesi, suçu işleyen aletin yani dilin maddi olarak değil, manevi olarak kesilmesidir. Bu durum tıpkı hırsızlık suçunda kişinin elinin kesilmesine benzer. İftirayı atan kimse, bununla iftira attığı kimseye acı çektirmektedir. Bu acıyı en azından manen yaşaması gerekmektedir. Bu da iki şekilde olur. Öncelikle kalben acı çekecektir. Zira bu cezadan sonra kendisi hakkında müfterilik sıfatı sabit olacaktır. İkinci olarak da şahitlik yapamayacak, diliyle bu tasarrufu yapması engellenecektir.

Kendisine had vurulan kişinin tevbe ettikten sonra şahitlik hakkının geri gelmemesi, haddin mütemmim cüzü mahiyetindeki engel olma vasfıyla da alakalıdır.¹² Esasen belirtilmesi gerekir ki, kazif haddi dışındaki hadlerde fasıklık sebebiyle şahitliğin reddedilmesi söz konusu iken kazif haddinde durum farklıdır. Kazif dışındaki hadlerde kişi bu suçuyla fasık olduğundan şehadeti kabul edilmez. Zira kişi bu suçu işlemekle töhmet altında kalmaktadır. Töhmet de yalan ihtimalini gündeme getirir. Ancak kazif haddinde durum doğrudan had ile ilgili olduğundan şahitliğin kabulünün fasıklıkla bir alakası kalmayacaktır (İbn Nüceym, C.7, s.133). Bir diğer mezhep argümanı da kazif haddiyle ilgili ayetteki istisna edatının munkatı olması ve "lakinne" manasını taşımasıdır. Ancak bu görüş racih değil mercuh bir görüştür. *Mezhebin kabul ettiği, yani racih olan görüş*, istisna edatının muttasıl olması ve fakat vav harfine yüklenen anlamın istinaf olmasıdır.

Hanefî mezhebine göre fasık olup fısıktan tevbe eden herkes şahitlik yapabilir. Bunun iki tane istisnası vardır. Bunlardan biri kazif haddi vurulmuş kimse diğeri ise yalancı olarak tanınan kimsedir (C.7, s.134).

Kazif haddi vurulan kimsenin şahadet hakkından mahrum kalmamasının ölçüsüyle ilgili de görüşler serdeden Hanefî mezhebi, haddin tamamının ya da çoğunluğunun vurulması şartını ileri sürerler. Zira bunun altında kalan bir celde had değil tazir cezası mahiyetinde olacaktır

Bedâi' müellifi Kâsânî, kazif haddiyle cezalandırılan kişinin, şahadetin umumi hükümlerinden bir tahsisi ifade ettiğini kaydeder. Bu yaklaşımda bütün naslarla amel ve tenakuzdan kurtulma söz konusudur. Zina, hırsızlık ve içki içme hadleriyle cezalandırılan kimselerin tevbe ettikten sonra şahitlikleri icma ile kabul edilir. Zira bu durumda tevbe ile mezkûr kişiler, kaybettikleri adalet vasfını tekrar kazanırlar. Genel kural, iftira haddiyle cezalandırılan kişinin de şahitlik hakkının geri gelmesini gerektirir. Ancak, şahitliğin ebediyyen kabul edilmemesini gerektiren özel nas, genel kuralı tahsis etmiştir (Kâsânî, C.6, s.272). Kâsânî'nin bu ifadesinden, kazif haddiyle cezalandırılan kişinin şahitliği meselesinde mezhebin genel yaklaşımının ve ürettiği hükümler manzumesinin insicamlı bütününe kaybetmeme, bunu dikkate alma anlayışı sezilmektedir.

12) Hanefî mezhebinin kaynaklarında da bunun için mâni kelimesi kullanılmaktadır (İbnü'l-Hümmam, a.g.e., trs. C.6, s. 475).

Hanefî mezhebinin konuya ilişkin değindiği bir diğer mesele kazif haddiyle cezalandırılan kişinin mutlak manada şahitlik hakkını kaybetmesi hususunun kapsamıyla ilgilidir. Buna göre mesela böyle bir kimse nikah akdinde şahitlik yapabilecek midir? Yaparsa bu şahitlik ile kurulan sözleşme geçerli olacak mıdır? Bu noktada yine Kâsânî, kazif haddiyle cezalandırılmış kişilerin huzurunda ve onların şahitliğiyle yapılan nikah akdinin icma ile sabit olduğunu ifade eder. Çünkü böyle bir şahitlikte hasmın ortaya koyacağı inkarı ortadan kaldırma niyeti yoktur. Sadece zina şüphe ve töhmetini ortadan kaldırma amacı söz konusudur. (C.6, s.272).

Konuyla ilgili bir de “vâkıfûn” yani ilgili ayetten iki hüküm de çıkabilir düşüncesini savunan üçüncü bir grup da mevcuttur. Gazâlî bu grubun temsilcilerindendir. Bu görüş grubuna göre ilgili ayet her iki şekilde de anlaşılabilir. Arap dili kuralları iki türlü anlamaya da imkân tanımaktadır. Diğer taraftan Kur’an-ı Kerim’de her iki hükmü de teyid eden ayetler mevcuttur. Dolayısıyla ayetle ilgili net bir hükme varmak mümkün değildir. Şu kadar var ki bu görüş gruplarında yer alan âlimlerin bu hükme varırken kullandıkları gerekçeler birbirinden farklıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu konuda vâkıfûn hariç iki temel ekolün olduğu söylenebilir. Bu ekollerden Şafîîler, ilgili ayetin zahirini esas alarak ve dil kuralları çerçevesinde sonuca ulaşmışlardır. Bu açıdan bakıldığında ilgili ayet, dil kuralları açısından Şafîî mezhebinin görüşlerini destekleyecek unsurlara sahip olduğu gibi Hanefî mezhebinin yaklaşımını da teyid edecek mahiyettedir. Dolayısıyla sadece dil kuralları dikkate alınarak yapılan istinbat faaliyetinin yeterli olamayacağı ifade edilebilir. Burada mezheplerin dil kurallarının yanında ek gerekçe mahiyetinde ortaya koydukları deliller sağlıklı sonuca ulaşma noktasında önem taşımaktadır. Bu noktada Hanefî mezhebi iki ayrı gerekçeyle meseleye ilişkin görüşünü kuvvetlendirmiştir. Bunlar:

- a. Fasık olan kimsenin getirdiği haberle ilgili Kur’an-ı Kerim’de müstakil bir ayet bulunmaktadır ve bu ayet fasıkın getirdiği haberin reddedilmesi yerine araştırılarak kabul edilmesi hükmünü vaz etmiştir.
- b. Meselenin psikolojik boyutu da sonuca ulaşma noktasında önem arz etmektedir. Bu manada iftira suçunu diliyle işleyen kişinin şahitlik yapamaması, mağduru psikolojik olarak rahatlatacak ve suçu işleyen kişi de suçuyla orantılı bir cezaya çarptırılmış olacaktır.

Yukarıdaki iki gerekçeden dolayı Hanefî mezhebinin görüşünün adaleti gerçekleştirme noktasında daha güçlü olduğu söylenebilir. Diğer taraftan yine Hanefîlerin hükümleri kazâ-diyânî olarak ayırıp sonuca ulaşmaları da dikkate şayandır.

Belirtilmesi gereken bir diğer nokta da fıkıhın nazarî boyutuyla pratik boyutu arasındaki güçlü bağa ilişkin olmalıdır. Buna göre özellikle usûl kitaplarında yer alan ve temelde lafzlara ilişkin olan dil tahlillerinin, fûrû’ fıkha güçlü bir şekilde yansıdığı bu araştırma

bağlamında ele alınan tartışmalardan açıkça anlaşılmaktadır. Bu bağın başka örnekler üzerinden incelenerek ortaya konulması yapılacak yeni çalışmaların konusu olmalıdır. Bu sayede özellikle usûlü'l-fıkh ilminin lafzi tartışmaları fazlaca barındırması ve bunlara ayırdığı yerin hacmiyle ilgili tartışmalar da sağlıklı bir zemine oturacaktır.

Kaynakça

- Amidî, Ebu'l-Hasan Seyfüddin Ali b. Muhammed b. Sâlim, 631/1233, thk. İbrahim Acûz, *el-İhkam fî usûli'l-ahkâm*. Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrût, 2000.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa Hanefî, 855/1451, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, thk. Eymen Sâlih Şaban, Beyrût, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2012.
- Baytar, Âsım, *en-Nahvu ve's-sarf*, yy., Dımaşk, 2014.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-i İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınları, İstanbul trs.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî, 370/981, *Usûlü'l-fıkh = el-Fusûl fî'l-usûl*, Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrût, 2000.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî, 370/981, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî, Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrût, trs.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Hucetü'l-İslâm Muhammed b. Muhammed, 505/1111, *el-Müstesfâ min ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Süleyman el-Eşkar, Müessesetü'r-risâle, Beyrût, 1997.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid, 861/1457, *Şerhu fethü'l-kadîr*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrût, trs.
- İbn Melek, İbn Firişte İzzeddin Abdüllatif b. Abdilaziz Rûmî, *Şerhu'l-Menâr li-İbni'l-Melek*, İstanbul, trs.
- İbn Nuceym, Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed Mısırî Hanefî, 970/1563, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, thk. Zekeriyâ el-Umeyrât, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrût, 1997.
- İmamoglu, Abdullah Taha, "Rivayetten Biyografiye: Sahabeden Ebû Bekre (r.a.)", *Otur Baştan Yaz Beni Oto/Biyografiye Taze Bakışlar*, İstanbul, Küre Yayınları, 2013.
- el-İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî, 772/1370, *et-Temhîd fî tahrîci'l-furû ale'l-usûl*, nşr. Muhammed Hasan Heyto, Beirut, 1980.
- Karâfî, Ebü'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim 684/1285, *el-Furûk = Envârü'l-burûk fî envâi'l-furûk*, thk. Abdülhamid el-Hindâvî, Mektebetü'l-asriyye, Beyrût, 2007.

- Karâfî, Ebû'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim, *Nefâisü'l-usûl fî şerhi'l-Mahsûl*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrût, 2000.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alâüddin Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Hanefî, 587/1191, *Bedâi'u's-sanâ'i fî tertîbi's-şerâi'*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1986.
- Mâverdí, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb Mâverdí, 450/1058; *el-Hâvi'l-kebîr hüve Şerhu Muhtasari'l-Müzenî*, thk. Abdullah Muhammed Necib Avvâme, Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrût, 2009.
- Mehmed Zihni Efendi *el- Muktezab*, İstanbul, 1991.
- Mehmed Zihni Efendi, *el-Müntehâb*, İstanbul, 1991a.
- Molla Fenârî, Şemseddin Muhammed b. Hamza b. Muhammed, 834/1431, *Fusûlü'l-bedâi' fî usûli's-şerâi'*, Âsitane, trs.
- Sadru's-şerîa, Ubeydullah b. Mes'ûd b. Mahmûd el-Buhârî el-Mahbûbî, 747/1346, *et-Tavzîh fî halli ğavâmizi't-tenkîh*, thk. Saîd el- Ebraş, Dımaşk, 2006.
- Semerkindî, Ebû Bekr Alâüddin Muhammed b. Ahmed b. Ebû Ahmed, 539/1144, *Mîzânü'l-usûl fî netâici'l-ukûl fî usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Zeki Abdülber, İdâretü'l-ihyâi't-türâsi'l-islâmî, Katar, 1984.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, 483/1090, *el-Mebsût*, thk. Abdülazîm İnânî, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrût, 2001.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî, 1250/183, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hakk min ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Saîd el- Hinn, Muhyidin Dîb Mestû, Dâru'l-kelimi't-tayyib, Dımaşk, 2006.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahrüddin Muhammed b. Ömer Fahrüddin, 606/1209, *el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-fikh*, thk. Şuayb Arnâvûd, Müessesetü'r-risâle, Beyrût, 2008.
- Zencânî, Ebû'l-Menâkıb Şihâbüddin Mahmûd b. Ahmed b. Mahmûd, 656/1258, *Tahrîcü'l-furû' ale'l-usûl*, thk. Muhammed Edîb Sâlih, Müessesetü'r-risâle, Beyrût, 1987.
- Zeylâî, Fahrüddin Osman b. Ali b. Mihcen, 743/1342, *Tebyînü'l-hakâyk fî şerhi Kenzi'd-dekâyk*, thk. Ahmed İzzû İnâye, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrût, 2000.